

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ імені Г. С. СКОВОРОДИ**

БАРДИН Марія Ярославівна

УДК 228:236:316.32:316.653

**АПОКАЛІПТИЧНІ РЕФЛЕКСІЇ
В НАРАТИВАХ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ:
РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ**

спеціальність 09.00.11 — релігієзнавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі філософії та історії релігії Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.

Науковий керівник : доктор філософських наук, доцент
ТИТАРЕНКО Віта Володимирівна,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди
НАН України (м. Київ),
старший науковий співробітник відділу
(відділення) релігієзнавства

Офіційні опоненти : доктор філософських наук, професор
БОГАЧЕВСЬКА Ірина Вікторівна,
Національний транспортний університет
(м. Київ),
завідувачка кафедри філософії та педагогіки

кандидат філософських наук, доцент
ПРИСУХІН Сергій Іванович,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана (м. Київ),
доцент кафедри соціології

Захист відбудеться «14» травня 2021 року о 14-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.161.03 в Інституті філософії імені Г. С. Сковороди НАН України за адресою: 01001, Україна, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України за адресою: 01001, Україна, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розіслано «14» квітня 2021 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філософських наук, доцент

О. В. Бучма

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Друга половина ХХ – перші десятиліття ХХІ ст. характеризуються розгортанням складного процесу глобалізації, який торкнувся різних сфер людської життєдіяльності. З одного боку, спостерігається формування єдиної економічної, політичної і соціальної системи, а з іншого – так і не сформувалися глобальні наднаціональні, надконфесійні чи надкультурні утворення. Швидкі економічні та соціальні зміни значно диверсифікували сучасні суспільства, викликаючи зміни і в духовній сфері життя суспільства. Це актуалізувало есхатологічну тематику, породивши різноманітні кінцесвітні рефлексії.

Процеси глобалізації, впливаючи на есхатологічну проблематику як потужну релігійну складову, тим самим актуалізують питання необхідності релігієзнавчої оцінки тенденцій розвитку апокаліптичних рефлексій у їхньому різноманітті та різножанровості.

Апокаліптична проблематика зберігала свою актуальність протягом усієї історії розвитку християнської культури. У часи соціальних і політичних криз та інших потрясінь, у перехідні періоди та зокрема на межі століть людей охоплювали апокаліптичні настрої, які мали свою специфіку виявів, темпорально узалежнених у певному подійно-просторовому локусі. Сучасна суперечлива дійсність гостротою існуючих суспільних викликів актуалізує звернення до апокаліптичних пророцтв, їх інтерпретацій, трансформацій та пошуків у цій площині відповідей на складні питання буття.

Природні катаклізми, екологічні проблеми, війни, конфлікти, пандемія, процес секуляризації релігій, розвиток екуменічних рухів, формування нової релігійної реальності тощо урізноманітнили жанровість апокаліптичних рефлексій, актуалізували їх осмислення в релігійній літературі, проєкції у світській літературі та масовій культурі. Плюралізм як важливий елемент релігійної свідомості сучасної людини здійснює істотний вплив на усвідомлення проблеми апокаліпсису, внаслідок чого апокаліптичні наративи, втрачаючи свій первісний зміст, поширюються у сучасній медіакulturі. «Секуляризація есхатології», яка виражається, з одного боку, у проникненні апокаліптичної проблематики в усі сфери людського життя, а з іншого – у переорієнтації її на сучасні проблеми світу й суспільства, потребує подальшого релігієзнавчого осмислення.

У науковому дискурсі сучасної України коло зацікавлених у зазначеній проблематиці розширилося і включає філософів, релігієзнавців, богословів, біблеїстів, літературознавців. Україна перебуває в затяжному кризовому періоді, викликаному цілою низкою подій – від аварії на ЧАЕС, розпаду Радянського Союзу, економічної та політичної нестабільності – до військової агресії на Сході країни, поширенні коронавірусної інфекції, внаслідок чого філософський та релігійний дискурси продукують нові форми кінцесвітього візіонерства.

Релігієзнавчі рефлексії, спираючись на постнекласичне і постмодерністське прагнення розуміння майбутнього у його есхатологічній перспективі, постають у такому контексті як необхідний і зумовлений цим науковий поступ.

У межах конфесійної інтерпретації апокаліптичних пророцтв, попри збереження постулатів першоджерела, присутні виразні індивідуально-авторські рефлексії, що урізноманітнює розуміння апокаліптичної проблематики. Тому необхідним є аналітичне дослідження апокаліптичних рефлексій у наративах глобалізованого світу з позицій релігієзнавства, їх систематизація, класифікація та введення цього доробку в науковий обіг.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках планової проблематики Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, зокрема тем: «Релігійний феномен у змінах його структурних складових і перспективах десакралізації» (2015 – 2017 рр.), державний реєстраційний № 0114U003995; «Релігійні ідентичності в контексті культурно-цивілізаційного вибору України» (2017 – 2019 рр.), державний реєстраційний № 0117U002127.

Мета і завдання дослідження – визначити особливості християнської апокаліптичної проблематики в сучасних наративах як відповідь на виклики глобалізованого світу.

Дана мета конкретизується в таких завданнях:

- проаналізувати глобальні проблеми та виклики кризь призму апокаліптичних уявлень;
- обґрунтувати поліваріантність християнської есхатології та дослідити конфесійну специфіку апокаліптичних уявлень у світлі сучасних проблем;
- здійснити аналіз різноманітних підходів вітчизняних та зарубіжних біблійних досліджень із проблем інтерпретації Апокаліпсису;
- проаналізувати секуляризоване висвітлення апокаліптичної тематики в найбільш відомих зразках сучасної художньої літератури;
- виявити конверсію апокаліптичних ідей і сюжетів у наративах сучасної медіакультури;
- дослідити трансформацію апокаліптичних периферійних (маргінальних) структур християнської наративної традиції.

Об'єкт дослідження: апокаліптичні ідеї та сюжети.

Предмет дослідження: варіативність і трансформація апокаліптичних рефлексій залежно від світських або конфесіоцентричних позицій інтерпретаторів.

Методи дослідження. Методологічну базу дослідження склали концептуальні та методологічні міждисциплінарні напрацювання в царині релігієзнавства, філософії, літературознавства тощо.

Інструментарієм даної розвідки послуговували герменевтичний, компаративний, феноменологічний підходи та методи контекстуального,

інтерконтекстуального класифікаційного, порівняльно-історичного й структурно-функціонального аналізу та інша загальнофілософська методологія. Складність і багатоаспектність проблематики дисертаційного дослідження зумовили необхідність її аналізу в міждисциплінарній площині та застосування поліметодичного підходу на різних етапах роботи.

Крім того, в дослідженні історичних джерел вивчення апокаліптичної проблематики та її місця в межах сучасного християнства використано історичний і системний методи, які дають змогу представити хронологічний порядок розвитку апокаліптичних уявлень. Апокаліптика як предмет дослідження поєднує в собі масштабну картину трансформацій, тому під час її вивчення не можна було обмежитися суто історичними методами, необхідно було провести також історико-філософський аналіз, який дає змогу в більш повній мірі осмислити хід трансформацій у глобалізованому світі.

Певний інтерес для дослідження являють також історичний, ідеалістичний, претеристичний і футуристичний підходи, які традиційно використовували дослідники-біблеїсти. Головним підходом, покладеним в основу даного дисертаційного дослідження, є принцип методологічної нейтральності. Разом з дескриптивним підходом він дає змогу уникнути оціночних суджень щодо змістовно різних апокаліптичних уявлень.

Саме такий комплекс методологічних настанов і підходів дав змогу провести системне дослідження апокаліптичної проблематики в межах християнства, світських наукових і художніх наративів, зрозуміти тенденції та виявити особливості трансформації апокаліптичних рефлексій у контексті глобалізаційних процесів. У дисертаційному дослідженні було дотримано загальні наукові принципи гуманізму, світоглядного плюралізму, історизму, системності та підходи академічного релігієзнавства: об'єктивність, позаконфесійність, нейтральність у питаннях релігії.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження. Особливості християнської апокаліптичної проблематики в сучасних наративах глобалізованого світу визначаються віртуалізованими та модернізованими сучасними кінцесвітніми інтерпретаціями, узалежненими подійно-просторовим локусом.

Результати наукового дослідження, які характеризують новизну дисертаційної роботи, конкретизуються в таких положеннях:

Уперше:

- здійснено комплексне потрактування апокаліптичної теми в глобалізованому світі на підставі дослідження сучасної християнської літератури, визначено їхні спільні та відмінні конфесійні характеристики;
- доведено, що трансформація апокаліптичних ідей та сюжетів у сучасних наративах зумовлена реакцією на виклики сучасності, з одного боку, та апокаліптичною свідомістю й постмодерністською тенденцією – з іншого;
- констатовано, що конверсія апокаліптичних мотивів у постмодерній глобалізованій маскультурі виводить тему апокаліпсису із проблемного поля герменевтики й екзегетики, за межі філософських і релігієзнавчих підходів та

виходить зі сфери духовності, перетворюючись на бренд, закладаючи основу для експлуатації природних людських емоцій;

- розгорнуто положення про те, що поширення пандемії COVID-19 актуалізувало традиційну апокаліптику та кінцесвітні страхи людства, постаючи в такий спосіб поряд з іншими глобальними проблемами сучасності;

- у межах християнської нарративної традиції на підставі дослідження конфесійної, художньої та біблієзнавчої літератури з апокаліптичної тематики виокремлено ядро нарративу – позачасову актуальність новозавітного апокаліптичного пророцтва («Об'явлення Івана Богослова») та периферійні (маргінальні) структури – доля останніх днів, Тисячолітнє Царство, символічні образи.

Поглиблено:

- положення про те, що сучасні кінцесвітні інтерпретації все більше віртуалізуються та модернізуються, з одного боку, впливаючи на соціум, а з іншого – реагуючи на його запити;

- дослідження британо-американських та російських біблеїстів, які в своїй творчості зосереджують увагу на інтерпретаційних підходах розуміння апокаліпсису (футуристичний, претеристичний, історичний, символічний);

- визначення, що серед головних факторів ризику планетарно-цивілізаційного масштабу, до яких найчастіше звертаються богослови, є такі проблеми: війни, хвороби, навколишнє середовище;

- розуміння християнської глобалістики як складової віровчення християнських конфесій, у межах якої осмислювалися і вирішувалися сучасні проблеми крізь призму апокаліптичних уявлень.

Набули подальшого розвитку:

- застосування методології дослідження апокаліптичних нарративів на основі історичних, соціологічних, філософських, літературознавчих та релігієзнавчих розвідок, де особлива увага приділяється міждисциплінарному та полідисциплінарному підходам;

- змістовні характеристики та специфіка секулярних апокаліптичних проявів у художній літературі, які полягають у метафоричному розумінні апокаліптичних пророцтв, трансформації біблійних образів і концептів, виході за межі релігійного розуміння, містифікованій формі звернення до апокаліптичних мотивів; використанні релігійних мотивів як художнього і культурного фону тощо;

- визначення особливостей поліваріантної конфесійної апокаліптики, де Католицька і Православна Церкви послуговуються догматом про Друге пришестя Ісуса Христа і Вічне Царство, воскресіння мертвих та життя майбутнього віку, а в межах протестантських деномінацій та неохристиянських течій кінцесвітнє розуміння має різну варіативність.

Практичне значення полягає в тому, що матеріали, теоретичні положення й висновки дисертації можуть бути використані в подальших дослідженнях, які стосуватимуться проблеми есхатології, глобалізованих

проблем, апокаліптики загалом та в Україні зокрема та є системним дослідженням сутнісних характеристик апокаліптичного наративу.

Матеріали й висновки дисертаційного дослідження можна також застосовувати під час читання навчальних курсів з «Релігієзнавства», «Соціальної філософії», «Сучасної історії релігії», «Культурології», «Порівняльного богослов'я», «Естахології». Дослідження також можуть бути використані як підстава для подальших розвідок апокаліптичної проблематики в царині релігієзнавства. Проведена класифікація апокаліптичного наративу в глобалізованому світі. Послугуючись низкою джерел і категоріального апарату, розширилися релігієзнавчі напрацювання, зокрема і практичного релігієзнавства.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою автора. Висновки, положення наукової новизни одержані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження оприлюднені автором у доповідях на міжнародних наукових конференціях, зокрема: Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку сучасної науки» (м. Київ, 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Економіка, наука, освіта: інтеграція та синергія» (м. Братислава, (Словацька Республіка), 2016 р.); Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016» (м. Київ, 2016 р.); Міжнародна наукова конференція «Другі Танчерівські читання «Спадщина Аристотеля та аристотелізм в історії релігієзнавчої думки» (м. Київ, 2016 р.); VII Щорічна студентська конференція «Студентська наука в духовній школі» (м. Київ, 2016 р.); Міжнародна конференція «Підвищення професійних знань щодо запобігання надмірного впливу культів» (м. Сталева Воля, (Польща), 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Богословські, філософські, економічні та освітні аспекти реформаційних процесів в Європі: минуле і сьогодення» (м. Буча, 2017 р.); Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2017» (м. Київ, 2017 р.); VIII Щорічна студентська конференція «Студентська наука в духовній школі» (м. Київ, 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми молоді: 2 видання» (м. Каунас (Литва), 2017 р.), Щорічна конференція в Європейській академії релігії (м. Болонья (Італія), 2018 р.), Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2018» (м. Київ, 2018 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Релігійна свобода: актуалізація сімейних цінностей» (м. Київ, 2018 р.), 16-та щорічна конференція Європейської асоціації вивчення релігій (EASR) (м. Берн (Швейцарія) 2018 р.); Міжнародна наукова конференція IV Танчерівські читання «Роль релігії у розвитку соціального підприємництва» (м. Київ, 2018), Міжнародна конференція Асоціації дослідження культів у Польщі (м. Ряшів (Польща), 2019 р.), Всеукраїнський круглий стіл «Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах України» (м. Вінниця, 2019), Міжнародна конференція «Життя в епоху постапокаліпсису» PALE – 2020, (2020 р.), Перша міжнародна науково-

практична конференція «Сучасні тенденції діалогу в поліконфесійному суспільстві: філософський, релігієзнавчий, правовий погляди» (2020 р.).

Публікації. Основний зміст дисертації висвітлено в шести наукових статтях, розміщених у фахових виданнях, визначених ДАК Міністерства освіти і науки України, одній науковій статті, опублікованій у закордонних періодичних виданнях, і п'яти тезах наукових доповідей.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які поділяються на підрозділи, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаної літератури. Така структура зумовлена логікою дослідження, характером його предмету, метою та завданнями. Теоретичні засади дослідження розкриті в чотирьох підрозділах першого розділу. У другому та третьому розділах проблема трансформації апокаліптичних ідей та сюжетів розглядається відповідно у двох площинах: 1) трансформація апокаліптичної тематики в межах художніх, біблеїстичних та мас-культурних наративів, які розкриваються з принципово різних позицій та базуються на підходах відповідно до аналізованого жанру, та 2) компаративного аналізу глобальних проблем людства в апокаліптичній інтерпретації сучасного християнства. Обсяг основного тексту складає 194 сторінки, загальний обсяг – 229 сторінок. Список використаних джерел містить 258 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано її мета, завдання, об'єкт і предмет, висвітлено наукова новизна результатів, які виносяться на захист, окреслено методологічні засади, подано відомості про апробацію та публікацію результатів дослідження, описано структуру дисертації.

У **Першому розділі «Теоретико-методологічні та історичні засади дослідження»** розкрито методологічний інструментарій здійснення досліджень у площині апокаліптичної проблематики. Розділ складається з чотирьох підрозділів, у першому з яких здійснено загальну характеристику основоположних праць, на яких ґрунтується логіка аргументації дисертації, другий – присвячено питанням категоріально-понятійного апарату дослідження апокаліптичних наративів як наукової проблеми в полі міждисциплінарних розвідок. Третій і четвертий підрозділи розкривають зв'язок між релігією та глобалізацією.

У **підрозділі 1.1. «Систематизація джерельної бази дослідження. «Об'явлення Івана Богослова» як основний християнський апокаліптичний твір полідисциплінарних та міждисциплінарних досліджень»** проаналізовано доробки дослідників – представників широкого спектру наукового знання, які заклали методологічні засади для дослідження трансформацій апокаліптичної проблематики в наративах глобалізованого світу, а саме у полі релігієзнавства (А. Арістова, О. Волинець, П. Гопченко, В. Докаш, І. Кислюк, І. Колесник, А. Колодний, О. Кучер, В. Малик,

Б. Мазницький, Н. Петришин, С. Присухін, В. Титаренко, Л. Филипович, М. Черенков П. Яроцький), філософії (С. Аверінцев, М. Бердяєв, І. Богачевська, Ж. Бодіяр, Д. Гусєв, М. Еліаде, І. Житкова, Ю. Павленко, П. Саух, Ф. Фукуяма, О. Шпеглер, К. Ясперс), біблеїстики (С. Головащенко, Н. Крейбіл, Д. Ламбрехт, М. Мецгер, А. Небольсін, П. Рейнбоу, М. Стефанс), соціології (О. Зінов'єв) та літературознавства (Г. Гундорова, М. Жулинський, П. Загребельний, Н. Зборовська, М. Кірячок).

Джерельна база, з огляду на її поліспектральність, систематизована з позицій різних класифікаційних підходів. Коло джерел сформовано в кілька груп, які представляють різні традиції в дослідженні феномену апокаліпсису. Запропоновано поділ дослідження джерел апокаліптичної проблематики таким чином: 1) праці, присвячені тлумаченню різних форм апокаліптичного міфу в історії культур; 2) філософські дослідження проблеми апокаліпсису; 3) художні твори, в яких виокремлюється апокаліптична тематика. Використовується поділ джерельної бази на літературу світського та релігійного (церковного) походження.

У підрозділі виокремлено низку питань, які є наскрізними для сучасних досліджень: окреслено генезис ідеї Армагедону (її розвиток від часів індійських майя – до інтерпретацій християнством); специфіку середньовічних апокаліптичних уявлень; компаративний аналіз давньоєврейського і давньохристиянського розуміння апокаліптичної тематики; відмінності підходів розуміння «останніх днів» двох типів есхатологізму – російського та західного тощо.

Конкретизовано комплекс методологічних настанов та підходів, які послуговували інструментарієм розвідки: герменевтичний, компаративний підходи та методи контекстуального, класифікаційного підходів, а також інша загальнофілософська методологія. Для виявлення специфічних рис багатоманіття уявлень про апокаліпсис у глобалізованому світі, застосовано метод порівняльного аналізу. У свою чергу, структурно-функціональний підхід використано для визначення концептуального місця та ролі апокаліпсису та його впливу на ідеї часу та історії в культурі. Складність і багатоаспектність проблематики дослідження зумовили необхідність її аналізу в міждисциплінарній площині та застосування поліметодичного підходу на різних етапах роботи. З метою цілісного дослідження апокаліптичної проблематики залучено різноманітні царини гуманітаристики, які розглядали різні аспекти проблеми, іншими словами, використано полідисциплінарний підхід.

У підрозділі **1.2. «Категоріально-понятійний апарат дослідження апокаліптичних наративів, як наукової проблеми»** здійснено окреслення дефініцій понять «наратив», «есхатологія», «апокаліптика», «апокаліптична література», «постапокаліптика», представлених у працях різних авторів, на основі чого було виділено й власне визначення робочих понять та термінів.

Грунтуючись на дослідженні конфесійної, художньої та біблієзнавчої літератури та масової культури з апокаліптичної тематики, в підрозділі

класифіковано ядро наративу, а також периферійні (маргінальні) структури, відповідно до цього в подальших розділах проаналізовано, які структури зазнавали змін внаслідок викликів часу, а які залишалися незмінними чи зазнали певних модифікацій.

У дослідженні розглянуто «Об'явлення Івана Богослова» як матрицю, яка породжує нові наративи. Адже символи та образи Апокаліпсису з часом зазнали модифікацій і в глобалізованому світі втілювалися в різних формах, що й склало предметне поле дослідження.

У підрозділі 1.3. «Концептуалізація поняття глобалізованості світу» конкретизовано ключові поняття «глобалізація», «локалізація», «глобалістика». Систематизовано ознаки глобалізації таким чином: 1) глобалізація як процес; 2) об'єктивний та всеосяжний характер глобалізації; 3) продукування негативних і 4) позитивних наслідків; 5) породження взаємозв'язків та нових стандартів.

Уточнено хронологічні межі з кінця ХХ століття до теперішнього часу для позначення глобалізованого світу, якими обмежено часові рамки творчості літераторів, біблеїстів, філософів, християнських та неохристиянських авторів, у творах яких наявні апокаліптичні сюжети.

Виокремлено базові типи глобальних проблем, які стали основою дослідження: політично-економічні, екологічні, науково-технічні, соціокультурні, демографічні, біологічні. Поряд з іншими глобальними проблемами сучасності, в дисертаційному дослідженні зосереджено увагу на таких: війна та мир, екологія, демографічна проблема, пандемія.

Означено дві основні тенденції в дослідженні зв'язку релігії та глобалізації – релігійні реакції на глобалізацію та релігійні інтерпретації глобалізації. Підсумовано, що з появою нових конфігурацій та процесів відбувається переосмислення понятійного апарату та підходів до вивчення проблеми глобалізації.

У підрозділі 1.4. «Специфіка релігійних інтерпретацій глобалізації» в контексті релігійних інтерпретацій глобалізації розкрито, що біблійні уявлення про кінець світу, десакралізуючись, актуалізують потребу в нових есхатологічних передбаченнях. Констатовано, що характерною ознакою постмодерністської літератури на межі ХХ-ХХІ ст. є домінування апокаліптичних наративів, кінцесвітніх умонастроїв та візій. Пророчий зміст «Об'явлення Івана Богослова» сприяв формуванню авторських тлумачень кінця світу і, виходячи за межі релігійної парадигми, модифікувався в нових проявах. Визначено, що особливістю наших днів є вульгаризація есхатології та екстраполяція й поширення в масовій культурі: перетворення понять «есхатологія», «апокаліпсис», «постапокаліптика», «міленіум» тощо на сленг, модний бренд, своєрідну гру в «кінець світу». Це викликає тривогу богословів, біблеїстів, поетів і філософів, які говорять про необхідність відновлення істинного, серйозного ставлення до таких надзвичайно складних метафізичних проблем, як життя і смерть, кінець світу, кінець історії.

У підрозділі зазначено, що вчення про кінець світу здатне викликати колективний масовий психоз, невпевненість у майбутньому внаслідок

глобалізаційних криз, призводить до утвердження в людей віри у фатальні пророцтва, їх пошуків, спроб потрактувати і прагнення віднайти заспокоєння в традиційних та нетрадиційних релігіях.

Узагальнено взаємовплив, співіснування в одному інформаційному полі релігійних та світських розмірковувань про кінець світу. Очевидно, що їхня форма вияву поліваріантна, сучасне розуміння апокаліптичних ідей відсуває архаїчні апокаліптичні нашарування біблійних текстів. Відбувається модернізація міфологічної естахологічної теми.

У Другому розділі «Трансформація апокаліптичних ідей та сюжетів в сучасних наративах» окреслено апокаліптичні ідеї та сюжети у світовій та вітчизняній світській літературі, масовій культурі. Апокаліпсис як матриця, в межах якої розвивається або приймає форму інший об'єкт чи об'єкти, породжує реакції на нові виклики, прагнення віднайти істину в загадкових символах та пророцтвах, продукує нові форми сприйняття кінцесвітніх ідей. Констатовано, що в художній літературі апокаліптичні ідеї та сюжети, відходячи від основ першоджерела, трансформувалися в авторські рефлексії, а біблеїсти, не полишаючи матричну основу Апокаліпсису, базували свої тлумачення на системному підході. У масовій же культурі простежується тенденція використання апокаліптичних мотивів для популяризації кінцесвітніх сюжетів, створення нових стрімів на основі цієї тематики, спрямованої, в кінцевому підсумку, на збільшення аудиторії. Реалізуючи поліметодичність, апокаліптичні ідеї та сюжети в межах художніх, біблеїстичних та мас-культурних наративів розкриваються з принципово різних позицій та базуються на підходах відповідно до аналізованого жанру.

У підрозділі 2.1. «Апокаліптична тематика у фокусі вітчизняної та зарубіжної біблеїстики» використано феноменологічний метод епохе, який полягає в тому, що винесено за межі наукового аналізу достовірність «Об'явлення Івана Богослова» і зосереджено увагу саме на обґрунтуванні впливу ідей та сюжетів апокаліпсису на сучасну реальність, яка втілилася в наративах біблеїстики.

Підкреслено, що для сучасної культури характерна наявність двох підходів до релігійного дискурсу: герменевтичний та антигерменевтичний (постмодерністський). У свою чергу, постмодерністський підхід декларує культуру багатозначності, адже цей підхід орієнтований на масову аудиторію, завдяки поєднанню різних художніх систем, він виходить за межі лінійності тексту та призводить до варіативності прочитання. Герменевтичний підхід же ґрунтується на пошуках духовного сенсу, закладеному в тексті. Отже, простежено, якими підходами в дослідженні апокаліптичних ідей послуговувалися біблеїсти.

Визначено класичні підходи тлумачення Апокаліпсису (футуристичний, претеристичний, історичний, символічний), їхні недоліки та переваги в межах вітчизняної та зарубіжної біблеїстики. Це дало змогу здійснити порівняльну характеристику спільних і відмінних рис у науковому та конфесійному розумінні апокаліптичних ідей. Виокремлено спільні риси для наукового і

релігійного розуміння Апокаліпсису: актуальність апокаліптичного пророцтва для всіх віків християнства, визнання та використання класичних підходів інтерпретації «Об'явлення Івана Богослова», вирішення питання про характер звістки апокаліптичного пророцтва та кому вона адресована. На основі цього розглянуто особливості трансформації апокаліптичних ідей та сюжетів унаслідок використання різноманітних підходів інтерпретації.

У підрозділі 2.2. «**Секулярність апокаліптичних проявів у художній літературі**» охарактеризовано жанрову специфіку постмодерністського апокаліптичного та постапокаліптичного роману, яким властива поглиненість апокаліптичними наративами, де домінують кінцесвітні умонастрої та візії. Виокремлено художні ознаки втілення кінцесвітніх візій у творчості письменників, зокрема, метафоричне розуміння апокаліптичних пророцтв, вихід за рамки релігійного розуміння, містифікована форма звернення до апокаліптичних мотивів; використання релігійних мотивів як художнього і культурного фону, трансформація та секуляризація біблійних образів та концептів, публіцистичність, гротеск.

Акцентовано, що апокаліптичні мотиви як одна із найяскравіших міфологем християнської традиції посідають значне місце і в секуляризованій свідомості, адже вони були складовою європейської свідомості в період домінування християнського релігійного компоненту.

У підрозділі визначено причини актуалізації есхатологічних, апокаліптичних, постапокаліптичних мотивів у наративах художнього роману кінця ХХ – початку ХХІ ст.: 1) суспільно-політична складова (озброєні війни, питання миру, конфлікти, протести); 2) соціальна складова (злочинність, хвороби, деморалізація); 3) психологічна складова (глибока прірва між свідомістю й глибинами колективного несвідомого, приреченість ролі людини, абсурдність світового порядку, екзистенціалізм, кінцесвітня самотність); 4) екологічна складова (природні катаклізми, техногенні катастрофи). Як наслідок, це викликало появу нових тем в апокаліптичних наративах художньої літератури: забруднення довкілля; біологічна небезпека: хвороби, епідемія; техногенні зміни, катастрофа в результаті ядерної війни. До числа новітніх модифікацій мотиву глобальної катастрофи віднесено захоплення світу штучним інтелектом, створення агресивних наночастинок, загрозу терористичної атаки із застосуванням зброї масового ураження, загибель земної цивілізації внаслідок вторгнення інопланетян тощо.

У межах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. внаслідок низки кризових подій також актуалізувалася апокаліптична проблематика. Серед особливостей українського апокаліптичного літературного жанру поряд з вищезазначеними виокремлено: алегоризм, інтерпретацію розвитку історичного процесу як такого, що обов'язково призведе до руйнації, використання моральних настанов через ідею Страшного Суду, глобальний катастрофізм та розуміння історії як лінійного процесу. Підкреслено, що Чорнобильська аварія позначила новий виток розвитку

постапокаліптичних сюжетів: поява мотивів аварії / катастрофи, а не тільки «останньої війни».

У підрозділі 2.3. «Конверсія апокаліптичних ідей в масовій культурі» зосереджено увагу на чинному місці апокаліптичного наративу в масовій культурі та його впливі на людство. Такі явища медіакультури, як телебачення, кінематограф, медіа, комп'ютерні ігри тощо – актуалізують та все частіше використовують теми кінця світу, апокаліптичних пророцтв, питання життя та смерті, у такий спосіб підживлюючи увагу аудиторії. Таке використання апокаліптичних наративів зумовлене особливістю постмодерністського стану людства.

Констатовано, що сучасний кінематограф вражений темою апокаліпсису та його наслідками, серед головних гіпербалізованих ідей такого жанру фільмів є катаклізми або ж гіпотетичні надприродні явища, втручання інопланетного надрозуму, смерть усього живого через пандемії вірусних захворювань тощо. Підкреслено, що тема кінця світу найяскравіше відображається в фільмах-катастрофах та фантастичних фільмах.

Грунтування на найдавнішій емоції страху, підсиленій релігійною апокаліптичною складовою, виводить цю тематику на новий рівень – Апокаліпсис сьогодні стає грою, драйвом. Конверсія апокаліптичних мотивів, яка спостерігається в постмодерній, глобалізованій маскультурі, виводить «Об'явлення Івана Богослова» поза дослідницькі правила, принципи, вчення, притаманні герменевтиці, екзегетиці, поза підходи філософів-релігієзнавців, виводить із сфери духовності, перетворюючи на стрім, зрештою складаючи основу для експлуатації природніх людських емоцій.

Констатовано, що наприкінці 1990-х років сформувався новий наратив – жанр відеоігор, натхнений літературою та фільмами жахів Survival horror (виживання серед жаху). Ці ігри категоріально поділено так: вторгнення прибульців, життя після падіння метеориту, пандемія (хвороби), біогенетично змінені люди, глобальна екологічна катастрофа, зміни в сонячній системі, економічна криза, війни (ядерна, між людиною і технікою, між народами). Важливо, що апокаліптичними мотивами надихалися не лише західні, але й українські розробники.

Узагальнено, що тема кінця світу пройшла складний шлях еволюції і відображалася в різноманітних формах на різних етапах історичного розвитку. Зокрема, в межах християнства тема кінця світу часто використовувалася для залучення нових вірян. Підсилення апокаліптичних очікувань та кінцесвітніх умонастроїв серед віруючого населення спонукало все більше звертатися до Церкви. Тому гармонійним є використання апокаліптичних мотивів у віртуалізованому світі, де, незважаючи на сповідування певної релігії чи відсутність релігійних переконань, вкорінена естахологічна свідомість потребує самовираження, нехай і в ігровій формі. Подібна тенденція вбачається і в конверсії апокаліптичних ідей та сюжетів у художніх, кінематографічних конфесійних наративах.

У Третньому розділі «Глобальні проблеми людства в апокаліптичній інтерпретації сучасного християнства» дослідження пов'язано із компаративним аналізом апокаліптичної проблематики у сучасному вітчизняному та зарубіжному релігійному просторі. Для вирішення означеного дослідження послуговував аналіз творчого доробку представників православної, католицької, протестантської і неохристиянської традиції в контексті сьогодення.

У підрозділі 3.1. «Конфесійна поліваріантність сучасної християнської апокаліптики» здійснено порівняльну характеристику і виявлено особливості розуміння ідей та сюжетів Апокаліпсису у творчості православних богословів, розкрито ідеї католицьких теологів щодо загадкових пророцтв Апокаліпсису, продемонстровано погляди сучасних протестантських теологів на проблему «останніх днів» у світлі глобальних проблем та розглянуто кінцесвітні мотиви в апокаліптичних наративах неохристиянських течій. Акцентовано, що представники християнських конфесій активно застосовують розмаїття наукових методів критичного дослідження Біблії, що дало змогу уникати абсолютизації традиційних методів тлумачення та використовувати різні підходи, які взаємодіють та доповнюють один одного. Встановлено, що конфесійна інтерпретація «Об'явлення Івана Богослова» відображає індивідуально-авторську рефлексію, адже на усвідомлення апокаліптичної проблеми істотно впливає плюралізм як важливий елемент релігійної свідомості сучасної людини.

Констатовано, що християнська цивілізація упродовж усієї своєї історії пережила велику кількість спалахів апокаліптичних очікувань. Есхатологічні напруги ставали певним методом маніпулювання людьми, для утримання влади не тільки верховенством церкви, але й світською владою, яка часто була пов'язана з церковною ієрархією множинними зв'язками.

У підрозділі 3.2. «Фактори ризику планетарно-цивілізаційного масштабу крізь призму апокаліптичних уявлень» розглянуто формування християнської глобалістики як складової віровчення християнських конфесій, у межах якої осмислювалися й вирішувалися сучасні проблеми, які постали перед людством. Виокремлено такі фактори ризику планетарно-цивілізаційного масштабу: війни, хвороби, проблеми навколишнього середовища, оскільки саме до цих проблем найчастіше звертаються богослови.

Акцентовано, що сприйняття феномену катастроф укорінено в релігійній свідомості, а глобалізований світ сповнений їхніми різноманітними варіантами, подекуди містичними, подекуди ірраціональними. Загальна спрямованість релігійної свідомості також характеризується ірраціональним, містифікованим ставленням до катастроф, яке в цьому типі свідомості знаходить фаталістично-есхатологічний зміст. Констатовано, що історія людства сповнена описами катастроф, які скорочували населення і змінювали спосіб життя багатьох людей, наприклад, чума та «іспанка» (остання епідемія світового масштабу сталася майже сто років тому). Такий порядок подій відсилає до тези богослова О. Менья про перманентну властивість Апокаліпсису, в якому людство

періодично переживає апокаліптичні пророцтва. І сьогодні людство знову зіткнулося з проблемою масового поширення вірусу. COVID-19, охопивши понад 200 країн (а також автономних територій) світу, став подією, яка вкотре розділила історію людства на періоди «до» і «після» й актуалізувала рефлексії постковідної ери, за аналогією з постапокаліптичним періодом, де акцентується увага на житті після великої катастрофи. У зв'язку з цим підкреслено, що пандемія об'єктивно модернізувала традиційну апокаліптику.

Узагальнено, що богословські догми в будь-якій християнській конфесії тісно пов'язані з очікуванням есхатологічних подій, кінця світу та Другого пришествя Христа, які мають відкрити ідеальний вимір існування для людства. Традиційна християнська свідомість, залишаючись апокаліптичною та яскраво есхатологічною, є основою для перманентного потрактування проблем планетарно-цивілізаційного масштабу крізь призму апокаліптичних уявлень.

У підрозділі 3.3. «Апокаліптичні мотиви в реаліях українського релігійного сьогодення» зазначено, що Україна наприкінці ХХ ст. і на початку ХХІ ст. опиняється в надскладних обставинах, ідея балансування на межі життя і смерті, поступу та занепаду, надії та зневіри знаходиться в фокусі уваги. Зокрема, було встановлено актуальність апокаліптичної проблематики для України у світлі Чорнобильської катастрофи, екологічних, економічних та політичних потрясінь, поширення пандемії та тих кризових подій, які супроводжують її Новітню історію. Українське питання та загострення міжцивілізаційної конфліктності є випробуванням як для країн – світових лідерів, так і для країн, так чи інакше залучених до вирішення української кризи, а також міжнародних інститутів.

Аналіз теологічних наративів провідних представників конфесій дав змогу виокремити існуючі відмінності і викристалізувати специфіку їх індивідуально-авторських рефлексій.

ВИСНОВКИ

Комплексне філософсько-релігієзнавче дослідження трансформації апокаліптичних рефлексій у наративах глобалізованого світу в фокусі християнства спонукало до обґрунтування таких висновків:

1. Дослідження паралелей між пророчими образами книги «Об'явлення Івана Богослова» та сучасними реаліями та викликами стало основою здійсненої наукової розвідки. Поряд з іншими глобальними проблемами сучасності, зосереджено увагу на таких проблемах: війна та мир, екологія, демографічна проблема, пандемія, що обумовлюється сформульованими для дослідження завданнями – пояснення означених проблем у релігійних і художніх наративах крізь призму апокаліптичних уявлень. Нині спостерігається «секуляризація есхатології», яка виражається, з одного боку, в проникненні апокаліптичної проблематики в усі сфери людського життя, а з іншого боку, в переорієнтації її на сучасні проблеми світу й суспільства.

Означено дві основні тенденції в дослідженні зв'язку релігії та глобалізації – релігійні реакції на глобалізацію та релігійні інтерпретації глобалізації.

2. У контексті релігійних інтерпретацій глобалізації розкрито, що біблійні уявлення про кінець світу, десакралізуючись, актуалізують потребу в нових есхатологічних передбаченнях. Ідеї та сюжети апокаліпсису, секуляризуючись, відображають сучасну реальність, при цьому зберігаючи своє місце в полі тяжіння традиційних християнських доктрин, з одного боку, а з іншого – повторюючись у процесі історії спасіння через різні образи та символи. Оскільки християнська есхатологія виражається через конфесійну поліваріантність, компаративний аналіз уможливив виявлення спільних та відмінних моделей поліконфесійних есхатологічних уявлень. Як основу для компаративістики виокремлено такі складові християнської есхатології:

- соціальні, екологічні та моральні аспекти католицької есхатології,
- христологічно-апокаліптичні погляди православної доктрини,
- апокаліптично-пророчу особливість есхатології в межах протестантизму,
- апокаліптично-міленаристичні погляди неохристиянських течій.

3. Для сучасної культури характерна наявність двох підходів до релігійного дискурсу: герменевтичний та антигерменевтичний (постмодерністський). Постмодерністський підхід декларує культуру багатозначності, герменевтичний – ґрунтується на пошуках духовного сенсу, закладеному в тексті. Аналіз підходів дослідження апокаліптичних ідей біблеїстами дав змогу виявити, що сучасні дослідження Біблії, які ґрунтуються на науковій основі, покликані враховувати досвід біблійної раціоналістичної критики й ліберальної теології. Залишаючи питання про достовірність «Об'явлення Івана Богослова» поза рамками наукового аналізу, в дисертації враховано вимоги історичності та контекстуальності в підходах до аналізу цієї складової біблійного тексту. Серед основних принципів світського дослідження книги Апокаліпсису виокремлено: критичність, врахування загального контексту, важливість встановлення авторства, жанру, датування тощо.

«Об'явлення Івана Богослова» визначається як матриця, в межах якої продукуються нові наративи – символи та образи Апокаліпсису перманентно зазнають модифікацій, втілюючись у різних формах у глобалізованому світі. Не претендуючи на вичерпний аналіз традиційної апокаліптики, визначаються ті трансформації, репрезентантом яких стали апокаліптичні рефлексії кінця ХХ – початку ХХІ ст.

3. Узагальнено, що в сучасний період «релігійного відродження» збільшується кількість тем для вільної дискусії, викликаючи поширення художніх творів з релігійним підґрунтям. Есхатологічні, апокаліптичні, постапокаліптичні мотиви постають результатом соціального і морального занепаду ХХ століття. Постмодерна присутність «сакрального» в «секулярному» виступає своєрідним маркером, окреслюючи нові дискурсивні стратегії. Апокаліптичні мотиви як одна із найяскравіших міфологем християнської традиції посіли значне місце в секуляризованій свідомості. Образ

апокаліпсису продовжує існувати як «архетип» європейської свідомості. Встановлено, що особливість сучасного стану міфологеми кінця світу визначається тим, що «сучасний апокаліпсис», будучи вже не пов'язаним із першоджерелом (сакральним текстом), розпадається на безліч різних форм прояву, набуваючи в тому числі й художнього вияву.

Пророчий характер новозавітньої книги «Об'явлення Івана Богослова» стає поштовхом до творчих рефлексій, трактувань і кінцесвітніх умонастроїв, виходячи внаслідок секуляризації за межі релігійного контексту, та модифікується, набуваючи художніх та метафізичних забарвлень. Світовій постмодерністській літературі на рубежі ХХ–ХХІ століть характерна поглиненість апокаліптичними наративами з домінуванням кінцесвітніх умонастроїв та візій.

4. Поширення апокаліптичних медіатекстів зумовлено посиленням страхів та песимізму, розгубленістю сучасного суспільства. Явища медіакультури (телебачення, кінематограф, медіа, комп'ютерні ігри тощо) актуалізують та все частіше використовують теми есхатології, апокаліптики, питання життя та смерті, у такий спосіб підживлюючи увагу аудиторії. У сучасному світі поширюється ідеологема постапокаліптичного, посткатастрофічного життя людства, коли внаслідок глобальної катастрофи зможе вижити лише невелика частина людства. Встановлено, що внаслідок впливів на виховання сучасної людини з боку масової культури Апокаліпсис у масовому сприйнятті набуває елементів популярної літератури. Відбувається заміщення Апокаліпсису від «Об'явлення Івана Богослова» апокаліпсисом від сучасної мас-поп-культури. Контент-аналіз сучасних наративів засвідчив слабку ознайомленість письменників і сценаристів з біблійним контекстом.

5. У межах християнської наративної традиції виокремлено ядро наративу – позачасова актуальність новозавітного апокаліптичного пророцтва («Об'явлення Івана Богослова»). Такий структурний компонент наративу є догматизованим та демонструє незмінну зацікавленість аудиторії (в історичному, культурному вимірах тощо) упродовж тривалого періоду часу. Відповідно до кількісних показників експлуатації апокаліптичних ідей та сюжетів, виокремлено такі периферійні (маргінальні) структури:

- доля останніх днів (характер звістки: позитивний, негативний, лінійна констатація подій). Вирішення цього питання продукує постійні дискусії, адже доля останніх днів прямо залежить від того, яким вбачають кінець інтерпретатори.

- Тисячолітнє Царство (міленіум) (Об. 20:2-7) (назва тисячолітнього фізичного правління Ісуса Христа на землі, алегоричне розуміння чи фігуральне підкреслення значного відрізка часу). Різноманітність цього феномену розкривається через аналіз класичних підходів інтерпретації біблійних текстів. Зокрема, прихильники буквального (історичного) підходу, відповідно, буквально сприймають Тисячолітнє царство, а претерестичного – переконані, що передбачення, які містяться в книзі Апокаліпсис, здійснилися на початку віків, відповідно, Тисячолітнє царство вони сприймають символічно.

- Символічні образи (розуміння чотирьох вершників апокаліпсису, число звіра, антихриста, Вавилона, дракона тощо). Найпоширенішим у наративах глобалізованого світу залишається апокаліптичний символ звіра: прихильники буквального підходу за часів Реформації так розуміли Папство, футуристи під звіром розуміють певного політичного і релігійного лідера, у часи Радянського Союзу образ звіра ототожнювали з політичними лідерами (В. Ленін, Й. Сталін, а також А. Гітлер). Символіка числа 666 розглядається в трьох контекстах: конкретно-історичному; містико-символічному; соціально-політичному і в контексті ідеологічного трактування. Встановлено, що ці структури трансформуються відповідно до часових особливостей та мають різноплановість прочитань, взаємодіючи з релігійними та культурними дискурсами.

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях України, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Bardyn M. Y. Apocalyptic reflection in the studies of the Russian orthodox priest Alexander Men / M. Y. Bardyn // Analytic and informative journal SKHID. – 2019. – № 5 (163). – P. 67–71.
2. Бардин М. Я. Апокаліптичні сюжети та ідеї у творах сучасних християнських авторів / М.Я. Бардин // Humanitarium ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.); Ніжин (Чернігів. обл.): Лисенко М. М., 2019. – Том. 41, Вип. 3 : Філософія. – С. 7–15.
3. Бардин М. Я. Сучасні дослідження апокаліптичної тематики в творах вітчизняних та зарубіжних біблеїстів / М. Я. Бардин // Аналітично-інформаційний журнал «СХІД». – 2018. – № 5 (157). – С. 81–85.
4. Бардин М. Я. Соціальні зміни як ознаки кінця світу у вченнях представників сучасного протестантизму / М. Я. Бардин. // Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. – 2018. – №3 (12). – С. 74.
5. Бардин М. Я. Апокаліптичні очікування в сучасній релігійній літературі Свідків Єгови та Адвентистів сьомого дня (порівняльна характеристика)/ М. Я. Бардин // Аналітично-інформаційний журнал «СХІД». – 2017. – № 3 (149). – С. 53–57.
6. Бардин М.Я. Апокаліптичні візії у вченні католицької церкви/ М. Я. Бардин // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип. 38. Філософія. – С. 158–166.

**Статті у наукових закордонних періодичних виданнях
із напрямку дисертації**

7. Bardyn M. Y. Apocalyptic themes in Russian religious and philosophical thought in the first half of the XX century / M. Y. Bardyn // *Scientific Letters of Academic Society of Machal Baludansky*. – Kosice, 2016. – Vol. 4. – № 1. – P. 11–13.

Опубліковані наукові праці апробаційного характеру

8. Бардин М. Я. Апокаліптичні очікування в глобалізованому світі: основні тенденції в межах теології новітнього протестантизму / М. Я. Бардин // *International Post-Apocalyptic Life Era Conference*. – 2020. – С. 101–102.

9. Бардин М. Я. Апокаліптичні очікування в сучасній релігійній літературі Свідків Єгови / М. Я. Бардин // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2017», 25–26 квіт. 2017 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К.: «Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. – Ч. 6. – С. 4–6.

10. Бардин М. Я. Значення і особливості новозавітньої апокаліптики як жанр релігійної літератури / М. Я. Бардин // *Економіка, наука, освіта: інтеграція та синергія: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Братислава, 18-21 січня 2016 року)*. – К.: Вид-во «Центр навчальної літератури», 2016. – Т.3. – С. 9–11.

11. Бардин М.Я. Апокаліптичні рефлексії у глобалізованому світі: основні тенденції в межах теології сучасного протестантизму / М.Я. Бардин // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016», 25–26 квіт. 2016 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К.: «Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. – Ч. 7. – С. 4–6.

12. Бардин М.Я. Критичне ставлення православних священників до інтерпретації Апокаліпсису О. Меня / М. Я. Бардин // *Перспективи розвитку сучасної науки. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 7-8 травня 2015 року)*. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Ч. II. – С. 22–24.

АНОТАЦІЯ

Бардин М. Я. «Апокаліптичні рефлексії у наративах глобалізованого світу: релігієзнавчий аналіз». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Київ, 2021.

У дисертації, сфокусувавшись на християнстві, досліджується трансформація апокаліптичних ідей та сюжетів у сучасних наративах як відповідь на виклики глобалізованого світу. Застосовано методології дослідження апокаліптичних наративів на основі історичних, соціологічних, філософських, літературознавчих та релігієзнавчих розвідок, де особлива увага приділяється міждисциплінарному підходу.

У межах християнської наративної традиції на підставі дослідження конфесійної, художньої та біблієзнавчої літератури з апокаліптичної тематики класифіковано ядро наративу – позачасова актуальність новозавітного апокаліптичного пророцтва («Об’явлення Івана Богослова»), а також периферійні (маргінальні) структури – доля останніх днів, Тисячолітнє Царство, символічні образи.

Обґрунтовано поліваріантність християнської есхатології та досліджено конфесійну специфіку апокаліптичних уявлень у світлі сучасних проблем. Визначено, що серед головних факторів ризику планетарно-цивілізаційного масштабу, до яких найчастіше звертаються богослови, є такі проблеми: війни, хвороби, проблеми навколишнього середовища.

Розглянуто сучасні вітчизняні та зарубіжні біблійні дослідження з проблеми інтерпретації Апокаліпсису, в яких зосереджується увага на інтерпретаційних підходах розуміння Апокаліпсису (футуристичний, претеристичний, історичний, символічний).

Доведено, що трансформація апокаліптичних ідей та сюжетів у сучасних наративах зумовлена реакцією на виклики сучасності, з одного боку, та апокаліптичною свідомістю та постмодерністською тенденцією – з іншого.

Констатовано, що конверсія апокаліптичних мотивів в постмодерній, глобалізованій маскультурі, виводить Апокаліпсис поза дослідницькі принципи, притаманні герменевтиці, екзегетиці, за межі філософських, релігієзнавчих підходів та відходить навіть від сфери духовності, перетворюючи на бренд, зрештою закладаючи основу для експлуатації природних людських емоцій і страхів.

Доведено, що сучасна християнська свідомість відійшла від первісного розуміння кінця світу, у свою чергу, сучасні кінцесвітні інтерпретації все більше віртуалізуються та модернізуються, тим самим впливаючи на соціум.

Ключові слова: апокаліптика, наратив, християнство, Біблія, «Об’явлення Івана Богослова», Апокаліпсис, глобалізація, постмодернізм.

ABSTRACT

Bardyn M. Y. Apocalyptic reflections in the narratives of the globalized world: religious analysis. – Qualifying scientific paper manuscript copyright.

Thesis submitted for a Candidate Degree in Philosophy (PhD) in speciality 09.00.11 – Religious studies. H. S. Skovoroda Institute of Philosophy NAS of Ukraine. Kyiv, 2021.

The dissertation, focusing on Christianity, studies the transformation of apocalyptic ideas and plots in modern narratives as a response to the challenges of the globalizing world. The methodologies of the study of apocalyptic narratives are applied based on historical, sociological, philosophical, literary, and religious studies, where special attention is paid to the interdisciplinary approach. The study examines the Book of Revelation by St. John the Theologian as a matrix that generates new narratives. After all, the symbols and images of the Apocalypse underwent modifications over time and were embodied in various forms in the globalized world, which constituted the subject field of the research. Without claiming to be an exhaustive analysis of traditional apocalypticism, the study focuses on those transformations that were represented by the apocalyptic reflections of the late twentieth and early twenty-first centuries.

The polyvariance of Christian eschatology is substantiated and the confessional specificity of apocalyptic ideas is investigated in the light of modern problems, where the fact is important that the Catholic and Orthodox Churches use the dogma of the Second Coming of Jesus Christ, the resurrection of the dead, and the life of the world to come, and within the Protestant denominations and neo-Christian trends, the understanding of the end of the current world has different variability. It is determined that the confessional interpretation of the Book of Revelation by St. John the Theologian represents the individual author's reflection because the awareness of the apocalyptic problem is significantly influenced by pluralism as an important element of the religious consciousness of a modern man.

It is determined that among the main risk factors of a planetary-civilizational scale to which theologians most often turn are the following problems: wars, diseases, and environmental problems. It is stated that the Christian civilization throughout its history has experienced a large number of outbursts of apocalyptic expectations, which became the key to instilling fear and hysteria. Eschatological tensions became a certain method of manipulating people, in order to retain power not only by the supremacy of the church but also by secular power, which was often linked to the church hierarchy by multiple ties.

The modern Ukrainian and foreign biblical studies on the problem of interpretation of the Apocalypse are considered, in which attention is focused on interpretive approaches to understanding the Apocalypse (futuristic, preteristic, historical, and symbolic).

It is proved that the transformation of apocalyptic ideas and plots in modern narratives is due to the reaction to the challenges of modernity, on the one hand, and

apocalyptic consciousness and postmodern tendency, on the other hand. It is stated that the conversion of apocalyptic motives in the postmodern, globalized mass culture takes the Apocalypse beyond the research principles inherent in hermeneutics, exegesis, beyond philosophical, religious approaches and even moves away from the sphere of spirituality, turning into a brand, ultimately laying the foundation for the exploitation of natural human emotions and fears.

Within the Christian narrative tradition, based on the study of confessional, fiction, and biblical literature on apocalyptic topics, the core of the narrative is classified – the timeless relevance of New Testament apocalyptic prophecy (the Book of Revelation by St. John the Theologian), as well as peripheral (marginal) structures – the destiny of the last days, the Millennial Kingdom, and symbolic images.

It is stated that in the scientific discourse of modern Ukraine, the circle of people interested in this issue has expanded and includes philosophers, religious scholars, theologians, biblical scholars, and literary critics. Ukraine is in a protracted crisis period caused by a number of events – from the Chernobyl accident, the collapse of the Soviet Union, economic and political instability – to military aggression in the east of the country, the spread of coronavirus infection, as a result of which philosophical and religious discourse produce new forms of visionaries of the end of the world.

It has been proven that modern Christian consciousness has moved away from the original understanding of the end of the world, and for non-believers, it has never been based on the primary source, in turn, modern interpretations of the end of the world are increasingly virtualized and modernized, thus influencing the society.

Keywords: apocalyptic, narrative, Christianity, Bible, the Book of Revelation by St. John the Theologian, Apocalypse, globalization, postmodernism.